

مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی
جمهوری اسلامی ایران
شماره بیست و پنجم، ۱۳۷۹، صص ۱۴۵ - ۱۲۹

دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر*

دکتر سید محمد قاری سید فاطمی**

۱- مقدمه

کنوانسیون اروپایی حقوق بشر با لازم‌الاجرا شدن پروتکل شماره ۱۱ در سال ۱۹۹۸ وارد مرحله جدیدی از حیات خود شد. با لازم‌الاجرا شدن این پروتکل سیستم دو مرحله‌ای نظارت بر حسن اجرای این کنوانسیون که عبارت بود از رسیدگی به شکایات توسط یک کمیسیون^۱ پیش از رسیدگی

---

*. The New European Court of Human Rights.

** استادیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

1. The European Commission of Human Rights.

برای اطلاعات بیشتر راجع به این کمیسیون و وضعیت فعلی آن رک.

Merrius, J.G. and Roberston, A.H., *Human Rights in Europe, A Study of the European Convention on Human Rights*, Manchester University Press, 2001, pp. 271-295.

دادگاه به يك رسيدگي يك مرحله تبديل شد. دادگاه جديد اروپايي حقوق بشر، رأساً به شکايات^۲ وارده عليه نقض حقوق و آزاديهاي مصرح در کنوانسيون اروپايي خواهد پرداخت. افزون بر رسيدگي بر شکايات نقض حقوق بشر، دادگاه اروپايي نظريات مشورتی (Advisory opinions) در زمينه مسائل حقيقي مرتبط با تفسير کنوانسيون اروپايي حقوق بشر صادر خواهد کرد.

این دادگاه جانشین دادگاهی شد که در سال ۱۹۵۹ تأسیس شده بود و همراه با کمیسیون اروپايي حقوق بشر به رسيدگي شکايات مي پرداختند. گرچه کنوانسيون اروپايي حقوق بشر اولين سند بين المللي نبود که در زمينه حقوق بشر تدوين شده بود،^۳ لیکن این کنوانسيون را مي توان نخستين سند حقوق بشري دانست که نهادي قضايي را در جهت نظارت و کنترل قضايي بر حسن اجراي يك قرارداد بين المللي

---

۲. براي اطلاعات جامع و کاربردي درباره اين دادگاه جديد رک.

Leach, Philip, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Blackstone Press, London, 2001.

3. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1951.

پیش‌بینی کرده است. البته واضح است که ترتیبات متخذه در حقوق داخلی بهترین و مؤثرترین ابزار برای حمایت از حقوق و آزادیهای افراد است، اما نمی‌توان انکار کرد که این ترتیبات همیشه وافی به منظور نبوده و لذا پیش‌بینی دادگاه‌ها و مراجع فراملی (البته در صورتی که به ابزاری سیاسی تبدیل نشوند) می‌توانند در تضمین و حمایت از حقوق شهروندان نقش حمایتی قابل توجهی ایفا کنند. دادگاه اروپایی حقوق بشر در طول تاریخ خود نه تنها نقش مهمی در ارتقای حقوق بشر در قاره اروپا، بلکه نقش قابل توجهی در توسعه و تحول حقوق بین‌الملل ایفا کرده است.^۴

۲- پروتکل شماره یازده کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۵

---

۴. برای اطلاع بیشتر از بحث درمورد نقش دادگاه اروپایی حقوق بشر در توسعه حقوق بین‌الملل رک.

J.G. Merrius (1993), *The Development of International Law by the European Court of Human Rights*, Manchester University Press, Manchester.

۵. Protocol No.11 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Restructuring the Control Machinery thereby, Council of Europe, Doc. H (94)5, (1994) 17 EHRR 501.

توسعه تعداد اعضای کنوانسیون و بالا رفتن تعداد متقاضیان، مدت زمان رسیدگی به شکایات را روز به روز طولانی می‌نمود تا بدانجا که رسیدگی به یک شکایت حداقل مدتی در حدود ۴ تا ۵ سال طول می‌کشید.^۶ پرونده ابتدا برای رسیدگی‌های مقدماتی به کمیسیون اروپایی حقوق بشر ارسال و پس از طی این مرحله در صورت تأیید کمیسیون به دادگاه ارجاع می‌شد. طولانی شدن فرایند رسیدگی و زمان رسیدگی به شکایات باعث شد که پیشنهادهایی در جهت ایجاد سیستم جدیدی عرضه شود تا رسیدگی به شکایت را آسان‌تر، سه‌الوصول‌تر و در نتیجه کوتاه‌تر نماید.

از نوامبر ۱۹۹۸ به بعد، پروتکل شماره ۱۱ لازم‌الاجرا شده و با لازم‌الاجرا شدن آن، سیستم دو مرحله‌ای سابق که متشکل از کمیسیون و دادگاه حقوق بشر بود به سیستمی یک مرحله‌ای که همانا

---

۶. افزون بر مدت زمان فوق به طور طبیعی شکایت باید مدت زمان طولانی را قبل از آن در کشور متبوع خود برای طی تمام مراحل رسیدگی و اطمینان از عدم حصول نتیجه در داخل کشور را پشت سر می‌گذاشت.

دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر است
تغییر ساختار داد.

پروتکل شماره ۱۱ تغییرات ماهوی در
مقررات کنوانسیون اروپایی حقوق بشر
ایجاد نکرده است. همچنین این پروتکل
تغییر ماهوی در ملاکها و معیارهای قابل
رسیدگی بودن شکایت در دادگاه اروپایی
حقوق بشر به وجود نیاورده است. لیکن با
لازم الاجرا شدن این پروتکل افزون بر حذف
کمیسیون اروپایی حقوق بشر، تغییرات
قابل توجهی در نحوه رسیدگی به شکایتها
و رویه دادگاه ایجاد شد که در مباحث
آتی به نحوه رسیدگی و رویه دادگاه
خواهیم پرداخت.

ذکر این نکته در پایان این بحث
ضروری به نظر می‌رسد که گرچه با
لازم الاجرا شدن پروتکل شماره ۱۱
کنوانسیون اروپایی حقوق بشر فرایند
رسیدگی به شکایات نقض کنوانسیون آسان‌تر
و کوتاه‌تر شده است، لیکن به نظر نمی‌رسد
که سیستم ایجاد شده توسط این پروتکل
نیز بتواند پاسخگویی نیاز روزافزون و
پرونده‌های روبه‌تزايد ارجاع به دادگاه

اروپايي حقوق بشر باشد. آمار پرونده هاي وارده و پرونده هاي مختومه تفاوت فاحشي را نشان مي دهد که نمايانگر ناتواني سيستم موجود در رسيدگي سريع و به موقع شکايات است. همين امر چهره هاي حقوقي شاخص اروپايي را در ژوئن ۲۰۰۰ در کنار هم قرار داد تا تغييرات بيشتري در سيستم رسيدگي را مورد بحث قرار دهند.^۷

۳- قضاات دادگاه جديد اروپايي حقوق بشر و نحوه انتخاب آنها

براساس ماده ۲۰ کنوانسيون تجديدنظر يافته اروپايي حقوق بشر، تعداد قضاات برابر با تعداد اعضاي ملحق شده به کنوانسيون خواهد بود.^۸ قضاات از ميان چهره هاي موجه اخلاقي که صلاحيت علمي براي تصدي مقامات عاليه قضايي و يا مشاوره اي دارند انتخاب خواهند شد (بند ۱ ماده ۲۱). قضاات دادگاه براساس صلاحيت فردي عمل خواهند کرد (بند ۲ ماده ۲۱). بدان

---

7. Leach, Philip (2001), pp. 5-6.

۸. با لازم الاجرا شدن پروتکل شماره ۱۱، موادي از کنوانسيون طبيعتاً مورد بازنگري و اصلاح قرار گرفته است.

معني که قضات نه به عنوان نماينده کشور متبوع خود بلکه مستقل از آن به امر قضا در اين دادگاه خواهند پرداخت. بنا بر اين به تصريح بند سوم ماده ۲۱ قضات دادگاه جديد حقوق بشر در طول دوره قضاوت خود در اين دادگاه نبايستي به کاري که به استقلال قضايي و يا بي طرفي آنها در تعارض باشد، اشتغال داشته باشند.

ماده ۲۲ کنوانسيون به نحوه انتخاب قضات مي پردازد. بر اساس بند ۱ اين ماده، قضات دادگاه جديد اروپايي حقوق بشر به وسيله آراي اکثريت جمعي که تمام اعضاي کنوانسيون در آن نماينده اي دارند انتخاب خواهند شد. کشورهاي عضو هر کدام ليست سه نفره اي از کانديدهاي خود را به اين مجمع ارائه داده و يك قاضي از اين ليست انتخاب خواهد شد. نکته قابل توجه اين که شرط تابعيت از شرايط حذف شده، بنا بر اين هر کشور عضو مي تواند کانديدهايي که تابعيت کشور ديگري را دارند معرفي کند. اين مسأله کار را براي کشورهاي بسيار کوچک اروپايي که در معرفي سه کاندیدا از کشور خود دچار

دادگاه جديد اروپايي ... ❖ ۱۳۵

مشکل بودند آسان کرده است. همچنین در این ماده جدید شرط منع انتخاب دو قاضی دارای تابعیت یک کشور حذف شده است. ماده ۲۳ کنوانسیون به مدت زمان تصدی پست قضاوت در دادگاه پرداخته و قضات دادگاه برای مدتی شش ساله انتخاب و امکان انتخاب مجدد آنها وجود دارد. قضات دادگاه اروپایی قابل عزل نیستند. امکان عزل تنها درحالی میسر است که دیگر قضات دادگاه به اتفاق رأی به عزل او بدهند.^۹

۴- سازمان دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر

دادگاه بزرگی متشکل از همه قضات عالی‌القاعده نمی‌تواند به عنوان دادگاهی واحد انجام وظیفه نماید. همچنین از آنجا که مهمترین هدف دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر تسریع روند رسیدگی به پرونده‌ها بوده و بالطبع یک دادگاه بزرگی متشکل از کل قضات نمی‌تواند برآوردکننده چنین هدفی باشد، طبیعی است

---

۹. ماده ۲۴ کنوانسیون.

که این دادگاه به بخشها و شعب کوچکتری تقسیم خواهد شد. البته این بدان معنی نخواهد بود که دادگاه در هیچ موردی با حضور تمام اعضا تشکیل نمی‌شود و یا دادگاه متشکل از کل اعضا فاقد کارکرد خاصی باشد.

ماده ۲۶ کنوانسیون تجدیدنظر شده برای دادگاه متشکل از کل اعضا (Plenary court) وظایف زیر را پیش‌بینی نموده است:

- الف- انتخاب رئیس دادگاه و یک و یا دو نایبرئیس برای مدت ۳ سال که البته این افراد می‌توانند مجدداً انتخاب شوند؛
- ب- تشکیل شعبی (Chambers) که برای مدت معینی به کار خود ادامه خواهند داد؛
- ج- انتخاب رؤسای شعب دادگاه، که البته این رؤسا قابل انتخاب مجدد هستند؛
- د- تدوین قوا عد حاکم بر دادرسی دادگاه؛

ه- انتخاب مسؤول دفتر دادگاه (The Registrar) یک و یا بیش از یک قائم مقام و معاون (Deputy Registrar) برای او.

دادگاه متشکل از همه اعضا در سال ۱۹۹۸ قواعد رسیدگی دادگاه ۱۰ را در ۱۰۴ قاعده مورد تصویب قرار داد که براساس قاعده ۱۰۴ آن این مقررات از اول نوامبر ۱۹۹۸ لازم‌الاجرا خواهد بود. این قواعد مسائل مهمی همچون نحوه کارکرد دادگاه، تشکیل شعب و کمیته‌ها، نحوه استماع دعاوی، مسأله رأی مشورتی، معاضدت‌های قضایی و صدور رأی و ... را دربردارند. می‌توان گفت این مقررات به عنوان مجموعه‌ای دقیق و نسبتاً جامع از نحوه شکل‌گیری دادگاه و کمیته‌ها و شعب تا صدور رأی را شامل می‌شود.

براساس ماده ۲۷، دادگاه دارای کمیته‌هایی متشکل از سه قاضی و شعبی متشکل از هفت قاضی و یک شعبه عالی (Grand Chamber) که متشکل از هفده قاضی از جمله رئیس دادگاه و معاونان او خواهد بود. پرونده‌های ارجاعی به تناسب وضعیت به یکی از شعب دادگاه ارسال و رئیس دادگاه ممکن است دستور رسیدگی اولیه را به یک قاضی تحقیق ارجاع دهد. قاضی تحقیق

---

10. Rules of Procedure of the European Court of Human Rights.

بنوبه خود ممکن است رأساً اقدام به اظهارنظر مبنی بر قابل رسیدگی بودن پرونده نموده و یا آن را به کمیته سه نفره ارجاع دهد. شعبه متشکل از هفت قاضی النهایه در این مورد تصمیم خواهد گرفت. شعبه عالی نیز بنابه تصریح ماده ۴۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به عنوان مرجع نهایی عمل خواهد کرد.^{۱۱}

۵ - چه کسانی می‌توانند در دادگاه اقامه دعوی کنند

دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر، همانند تشکیلات پیشین، هم به دعاوی کشورهای عضو علیه یکدیگر و هم به دعاوی افراد و سازمانهای غیردولتی علیه کشورهای عضو کنوانسیون رسیدگی خواهد کرد. براساس ماده ۳۳ کنوانسیون تجدیدنظر شده هر یک از کشورهای عضو کنوانسیون می‌تواند در مورد ادعای نقض مفاد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و یا

---

۱۱. برای جزئیات نحوه رسیدگی و تشکیل شعب، نقش شعبه عالی، نقش قاضی تحقیق، نقش کمیته متشکل از سه قاضی و همچنین چگونگی تعامل این تشکیلات با هم به قواعد رسیدگی دادگاه و همچنین مواد ۴۸ - ۲۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مراجعه نمایید.

پروتکل‌های آن علیه کشور دیگری که عضو کنوانسیون باشد شکایت برد. در مورد پروتکل‌ها واضح است که منظور پروتکل‌هایی است لازم‌الاجرا شده بدین‌معنی که کشور مشتکی‌عنه نیز به آن پیوسته باشد.

ماده ۳۴ کنوانسیون دادگاه می‌تواند تقاضاهای رسیدگی از تمام اشخاص، سازمان‌های غیردولتی و یا گروه‌ها و جمعیت‌هایی دریافت کند که مدعی هستند قربانی نقض حقوق و موازین پیش‌بینی شده در کنوانسیون و یا در پروتکل‌های ضمیمه آن توسط یکی از کشورهای عضو کنوانسیون هستند. در این زمینه نکته قابل توجه این است که دولت‌ها نمی‌توانند به هیچ طریقی از اعمال حق مراجعه افراد به دادگاه ممانعت به عمل آورند.^{۱۲}

از نکات مثبت مطرح شده در ماده ۳۴ کنوانسیون این است که افراد صرف‌نظر از تابعیتشان حق مراجعه به دادگاه مزبور را دارند. بنابراین شهروندان غیراتباع کشورهای عضو دادگاه نیز می‌توانند نسبت به نقض حقوق مصرح در کنوانسیون توسط

---

۱۲. رك. ماده ۳۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر.

یکی از کشورهای عضو کنوانسیون به دادگاه شکایت برند. این چنین حقی به ویژه برای مهاجران، پناهندگان و ساکنان غیرتبعه کشورهای اروپایی به عنوان یک منبع حمایتی قابل توجه به شمار می‌آید.

۶ - ملاکهای پذیرش دادخواست در دادگاه^{۱۳}

مسأله ملاکهای پذیرش دادخواست در دادگاه از جمله مسائلی است که مورد بحث و بررسی مفصلي در محافل و منابع حقوق بشر اروپایی قرار گرفته است.^{۱۴}

مواد ۳۳ تا ۳۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نکات اساسی درباره ملاکهای پذیرش دادخواست را بیان می‌دارد. براساس ماده ۳۳ دادگاه به شکایات هر یک از کشورها در موارد نقض حقوق مصرح در کنوانسیون توسط کشوری دیگر رسیدگی خواهد کرد. بنابراین شکایات کشورهای غیرعضو کنوانسیون علیه کشورهای عضو کنوانسیون و یا شکایات کشورهای عضو

---

13. Admissibility criteria.

۱۴. از جمله رك.

Merrisus, J.G. and Roberston, AH. (2001), pp.301-303; Feid, K. (1998), A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, Sweet and Maxwell, London, pp. 19-31; Leach, Ph. (2001), pp. 9-49.

کنوانسیون علیه کشورهای غیرعضو به دادگاه اروپایی حقوق بشر ارتباطی پیدا نمی‌کند.

چنانچه در مبحث قبل دیدیم، ماده ۳۲ کنوانسیون امکان شکایات افراد و سازمانهای غیردولتی علیه کشورهای عضو مبنی بر نقض حقوق مصرح در کنوانسیون در آن کشورها را مورد رسیدگی قرار می‌دهد. نکته قابل توجه که هم در این ماده و هم در ماده ۳۵ مورد تصریح قرار گرفته، این است که دادگاه به شکایات نقض حقوق پیشبینی شده در کنوانسیون و یا پروتکل‌های ضمیمه آن^{۱۰} رسیدگی می‌کند. در مباحث آتی توضیحات بیشتری را در این زمینه خواهیم داد.

ماده ۳۵ کنوانسیون به شرایط و ملاکهای پذیرش دادخواست و شکایت در دادگاه با جزئیات بیشتری می‌پردازد. براساس بند ۱ این ماده تنها در صورتی که تمام راههای موجود در نظام حقوق داخلی یک کشور طی شده باشد و قربانی نقض حقوق بشر نتوانسته باشد از طریق

---

15. Rights set forth in the convention or the protocols thereto.

مراجع داخلی به احقاق حق بپردازد،^{۱۶} دادگاه اروپایی حقوق بشر به پرونده رسیدگی خواهد کرد. این مسأله مطابق با منطق و اصول حقوق بین‌المللی است که براساس آن مراجع بین‌المللی و غیرداخلي در صورت عدم پاسخگویی و ناکارایی مراجع داخلی وارد عمل خواهند شد. به دیگر سخن، صلاحیت مراجع غیرداخلي پس از طی تمام مراحل داخلی مطرح خواهد شد. بررسی جنبه‌های مختلف این قاعده که امروزه ادعا شده به قاعده‌ای پذیرفته شده در حقوق بین‌الملل تبدیل شده است، خارج از حوصله این مقاله است. به طور خلاصه ماهیت این قاعده و این که آیا این قاعده شکلی و یا ماهوی است، و این که حوزه قلمرو این قاعده کدام دسته از موارد مربوط به نقض حقوق بشر باید باشد، محتوای این قاعده چیست و بالاخره تکلیف اقامه دلیل در این موضوع به عهده کیست از جمله مسائل مهم در بررسی این قاعده است.^{۱۷}

---

16. After all domestic remedies have been exhausted.

۱۷. در این زمینه رك. Amparo Sanjosé Gil ترجمه دکتر ابراهیم بیگزاده؛ «مسئولیت بین‌المللی دولتها در قبال نقض حقوق

همچنین در بند ۱ ماده ۳۵ پیش‌بینی شده است که شکایت و تسلیم دادخواست به دادگاه اروپایی حقوق بشر در طی مدت ۶ ماه پس از آخرین تصمیم در مراجع داخلی مقدور خواهد بود. طبیعی است پیش‌بینی یک دوره حداکثر ۶ ماهه به منظور جلوگیری از طرح پرونده‌ها و مواردی بوده که مدتهای طولانی از آن گذشته و در حقیقت تلاشی است در جهت محدود کردن و تقلیل موارد ارجاعی به دادگاه. واضح است با توجه به فرهنگ دادگاه گرای اروپاییان، امکانات و معاضدتهای حقوقی موجود در آن قاره و سطح آگاهی عمومی مردم نسبت به امکانات موجود و حقوق خود، در صورتی که شکای بجد بر محق بودن خود مصر باشد، علی‌القاعده در طی مدت ۶ ماه اقدام به شکایت به دادگاه مزبور خواهد نمود. باید توجه داشت محدود کردن امکان شکایت به مدت مزبور در موارد نادری ممکن است به تضييع حقوق برخی افراد نیز منجر شود.

بشر»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۰-۲۹، ۱۳۷۹، صص ۲۸۲-۲۶۶

بر اساس بند ۲ ماده ۳۵ (الف) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، دادگاه به شکایات افراد و سازمانهای غیردولتی ناشناخته و فاقد نام رسیدگی نخواهد کرد. منطق حقوقی حاکم بر این ملاک و شرط هم به خوبی روشن است، چرا که دادگاه يك مرجع قضایی بر حل و فصل دعاوی و رسیدگی به شکایات است و نه يك مرجع نظارتی صرف.

همچنین بند ۲ ماده ۳۵ (ب) تصریح میکند که دادگاه به پرونده‌هایی که قبلاً توسط این دادگاه و یا مرجع تحقیق و یا حل و فصل بین‌المللی دیگری ارائه شده و مورد بررسی قرار گرفته و حاوی اطلاعات تازه‌ای در مورد پرونده نیست رسیدگی نخواهد کرد. در حقیقت، دادگاه اصل عدم رسیدگی مجدد به قضیه محکوم‌بها را در این مورد ساری و جاری می‌داند.

به اعتقاد نگارنده بحث‌انگیزترین مورد در ارتباط با ملاکها و شرایط رسیدگی به شکایات در بند ۳ ماده ۳۵ کنوانسیون مورد تصریح قرار گرفته است. چنانچه گذشت، دادگاه تنها به شکایات

مربوط به نقض حقوق پیش‌بینی شده در کنوانسیون و پروتکل‌های ضمیمه می‌تواند رسیدگی کند. این مطلب با تصریح بیشتری در این بند مورد توجه قرار گرفته است. براساس بند ۳ ماده ۳۵، دادگاه شکایات افراد و سازمان‌های غیردولتی را که با مقررات و مواد کنوانسیون و پروتکل‌های آن غیرمنطبق بدانند رد خواهد نمود. دادخواست به این دلیل که برای دادگاه رسیدگی به آن در چارچوب مواد و مقررات کنوانسیون امکان ندارد، ممکن است غیرقابل طرح شناخته شود. مثال بارز آن می‌تواند مواردی مثل شکایت از نقض حقوقی غیرمصرح در کنوانسیون و پروتکل‌های ضمیمه آن باشد. و یا از موارد مصرح در پروتکل‌هایی باشد که کشور مشتکی‌عنه به آن پروتکل ملحق نشده باشد. نگاهی اجمالی به حقوق مصرح در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در این زمینه می‌تواند مفید باشد.

بخش اول کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دوازده حق و آزادی را مورد توجه قرار داده است:

- ۱- حق حیات (ماده ۲)؛
- ۲- منع شکنجه و مجازات و یا رفتارهای تحقیرآمیز و غیرانسانی (ماده ۳)؛
- ۳- آزادی از بردگی (منع برده‌داری، ماده ۴)؛
- ۴- حق آزادی و امنیت شخصی (ماده ۵)؛
- ۵- حق بهره‌مندی از محاکمات منصفانه (ماده ۶)؛
- ۶- حمایت در برابر عطف به ماسبق شدن قوانین کیفری (ماده ۷)؛
- ۷- حق بهره‌مندی از احترام به زندگی خانوادگی و خصوصی، خانه و مراسلات (ماده ۸)؛
- ۸- آزادی اندیشه، مذهب (ماده ۹)؛
- ۹- آزادی بیان (ماده ۱۰)؛
- ۱۰- آزادی تجمعات و اجتماعات مسالمت‌آمیز (ماده ۱۱)؛
- ۱۱- حق و آزادی ازدواج (ماده ۱۲)؛
- ۱۲- حق بهره‌مندی از حمایت برای جبران خسارت در صورت نقض حقوق شخص (ماده ۱۳).

افزون بر حقوق مذکور، پروتکل‌های الحاقی به این کنوانسیون نیز حقوقی به کنوانسیون اضافه کرده‌اند که بالطبع برای کشورهای که به پروتکل‌های مذکور ملحق شده‌اند لازم‌الرعایه است. برای مثال در پروتکل شماره یک^{۱۸} حقوقی از قبیل حق بهره‌مندی مسالمت‌آمیز از اموال و یا حق آموزش و به ویژه حق والدین نسبت به آموزش فرزندان براساس باورهای مذهبی و فلسفی خود پیش‌بینی شده است. منع زندان به دلیل ناتوانی از انجام تعهدات قراردادی، آزادی تردد و انتخاب محل اقامت در پروتکل شماره چهار^{۱۹} مقرر شده‌اند. پروتکل شماره شش^{۲۰} به منع مجازات اعدام پرداخته است. پروتکل شماره هفت^{۲۱} با پیش‌بینی حق بیگانگانی که به صورت قانونی مقیم کشوری هستند بر عدم اخراج مگر براساس تصمیم اتخاذ شده براساس قانون آنهم پس از طی مراحل

---

18. First Protocol to the European Convention for the Protection of Human Rights ... (1952).

19. Forth Protocol (1963), securing certain rights and freedoms other than those already included in the Convention and in the First Protocol thereto.

20. Sixth Protocol (1983), concerning to the abolition of the death penalty.

21. Seventh Protocol to the European Convention for ... (1984).

همچون امکان رسیدگی مجدد، ساز و کاری حمایتی از حقوق اقامتی بیگانگان را فراهم کرده است. این پروتکل حقوق دیگری را هم به ویژه در قلمرو حقوق کیفری برای متهمان و مجرمان پیش‌بینی نموده است. بهر روی، بیان تفصیلی و بحث پیرامون حقوق مقرر در کنوانسیون و پروتکل‌های ضمیمه آن خارج از حوصله و هدف اصلی این نوشتار است، لیکن به دلیل اهمیت این حقوق در ارتباط با پذیرش و یا رد دادخواست‌های ارجاعی به دادگاه به صورت مختصر و فهرست‌وار مورد اشاره قرار گرفت.

بسیاری از شکایات رد شده به دلیل شکایت از نقض حقوقی است که در کنوانسیون مزبور و یا یکی از پروتکل‌های ضمیمه آن پیش‌بینی نشده است. برای مثال حقوقی همچون حق پناهندگی،^{۲۲} حق مسکن،^{۲۳} حق داشتن يك تابعیت،^{۲۴} حق بازنشستگی،^{۲۵} حق عدم استرداد در مورد برخی مجرمین^{۲۶}

---

22. Right to asylum.

23. Right to housing.

24. Right to a nationality.

25. Right to pension.

26. Right to not be extradited.

و برخی دیگر حقوق گرچه ممکن است در دیگر اسناد بین‌المللی حقوق بشر و یا حتی سایر اسناد اروپایی حقوق بشر مثل منشور جامعه اروپایی راجع به حقوق بنیادین اجتماعی کارگران^{۲۷} پیش‌بینی شده باشد، ولیکن به دلیل آن که در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و یا پروتکل‌های ضمیمه آن مورد شناسایی قرار نگرفته است نمی‌توانند در دادگاه اروپایی حقوق بشر مورد رسیدگی قرار گیرند.

۷- نتیجه و آینده دادگاه

دادگاه جدید اروپایی حقوق بشر با هدف تسریع به رسیدگی شکایات با توانایی و قابلیت‌های بیشتری از سیستم رسیدگی دو مرحله‌ای قبلی تشکیل گردیده است. مسأله دقت در رسیدگی‌های قضایی نیز از دید تدوین‌کنندگان پروتکل شماره ۱۱ و همچنین قضاوت منتخب دوره اول دور نبوده است. مجموعه قواعد رسیدگی تدوین شده توسط مجمع قضاوت دوره اول در سال ۱۹۹۸ و اصولاً

---

27. Community Charter of The Fundamental Social Rights of Workers.

خود مواد کنوانسیون تجدیدنظر شده پس از پروتکل شماره ۱۱ نمایانگر میزان دقت و حساسیت تدوین‌کنندگان بوده است. تلاش در جهت نیل به سرعت بیشتر با حفظ دقت لازم در امر قضا به ویژه در قلمرو حساس نقض حقوق بشر آن هم در يك مرجع فراملي بوده است.

با این همه، گفتمان حقوق بشر روز به روز در حال توسعه و تعمیق است. محدود کردن دادگاه به رسیدگی نقض حقوق مصرح در کنوانسیون، موارد بسیار دیگری از نقض حقوق بشر را که حتی مورد پذیرش خود اعضای کنوانسیون در دیگر اسناد قرار گرفته است از حیطه رسیدگی دادگاه خارج کرده است، و این بدان معنی است که دادگاه در چنین موارد و موضوعاتی نمی‌تواند به عنوان مرجعی قضایی فراملي فراگیر در زمینه حقوق بشر عمل کند.

همچنین افزایش حجم شکایات واصله به دادگاه نشان از رویکرد و اقبال هرچه بیشتر به دادگاه دارد. این افزایش حجم البته الزاماً نمایانگر افزایش نقض حقوق بشر نیست، بلکه می‌تواند نشانگر افزایش

اقبال شهروندان اروپایی به مقوله حقوق بشر و همچنین توسعه آگاهیهای آنها بر امکان احقاق حق از طریق يك مرجع فراملي باشد. افزایش حجم شکایات به هر دلیل که باشد خیلی زود ضعف دادگاه جدید در رسیدگی کوتاه مدت به شکایات را نشان داده و امکان تجدیدنظر در ساختار رسیدگی را در آینده‌اي نه چندان دور به خوبی نشان می‌دهد.

در پایان جای این تأمل و سؤال به طور جدی مطرح است که آیا الگوی دادگاه اروپایی حقوق بشر می‌تواند به عنوان الگوی بین‌المللی و فراگیر و یا الگوی منطقه‌اي برای سایر نقاط جهان عمل کند. در کوتاه مدت، پاسخ منفي است. چرا که این دادگاه اروپایی حقوق بشر در تعامل تنگاتنگ با سایر ساختارهای حقوقی، فرهنگی، سیاسی اروپا در چارچوب کشورهای نسبتاً همخوان و تا حدود زیادی هم فرهنگ تحقق پیدا کرده است. فرهنگ انقیاد به مراجع فراملي که بالطبع فراقدرت ملي خواهد بود الگوی نخواهد بود که به

سادگی بتواند مورد پذیرش نظام‌های سیاسی
غیرمردم‌سالار قرار گیرد.
همچنین کشورگرایی که باقیمانده
اندیشه‌های ملی‌گرایی (Nationalism) قرون
نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم اروپا است
هنوز در بسیاری از مناطق دنیا حقوق و
سیاست را تحت تأثیر شدید خود دارد.
طبیعی است که اندیشه کشورگرایی با ایده
تحدید حاکمیت ملی به وسیله مراجع
فراملی سر سازگاری ندارد. لیکن سیر
تحول تاریخ بشر، به ویژه در نیمه دوم
قرن بیستم به بعد نشان داده است که
جهت‌گیری حقوق و سیاست انسانی به سمت
محدود کردن حاکمیت ملی به نفع تضمین
حقوق شهروندی است.